

De praktijkschok van (v)mbo-leraren

Hoe goed bereiden wij leraren voor op de praktijk?

Roeland van der Rijst, Universiteit Leiden, ICLON,

Mirjam Bakker, Onderwijsraad

Gijs van Duijn, Universiteit Leiden, ICLON

Samenvatting

Een blijvend aandachtspunt bij het opleiden van leraren is de praktijkschok die veel beginnende leraren ervaren wanneer zij zelfstandig les gaan geven na de opleiding. In deze studie bestuderen we de ervaringen van de huidige vmbo- en mbo-leraren met de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk. Door middel van een vragenlijst aan leraren vmbo en mbo (n=2311) is de subjectieve beleving met betrekking tot de aansluiting tussen opleiding en praktijk in kaart gebracht. De resultaten uit deze studie geven aan dat opleidingen niet altijd aansluiten op de onderwijspraktijk. Slechts de helft van de respondenten gaf aan dat de opleiding goed aansloot op de onderwijspraktijk in vmbo en mbo. Beginnende leraren blijken aanmerkelijk positiever over de aansluiting dan de leraren met meer ervaringsjaren. De meest genoemde problemen van leraren vmbo en mbo waren 1) de onderwijspraktijk is anders dan beleefd in de opleiding, 2) signaleren en omgaan met leer- en gedragsproblemen van leerlingen en 3) klassenmanagement en orde. Het is aannemelijk dat de verschillen in het werk van leraren in het vmbo en het mbo vooral ontstaan door de kenmerken van de context waarin de leraren werken, zoals de leerlingenpopulatie, de beroepsgerichtheid en de didactische concepten.

Inleiding

Lerarenopleidingen kunnen effect hebben op de kwaliteit van aanstaande leraren als het programma en de verschillende onderdelen zorgvuldig worden afgestemd op het leerproces van de aanstaande leraar en op de schoolcontext (Brouwer & Korthagen, 2005). De schoolcontexten waar leraren voor worden opgeleid verschillen aanzienlijk. Zo is het lesgeven in de theoretische leerweg van het vmbo wezenlijk anders dan het lesgeven in beroepsgerichte vakken van het mbo of het lesgeven in de onderbouw van het havo of vwo. Al in 2004 constateerde de NVAO dat de tweedegraads lerarenopleiding beter aansluit op de lespraktijk van havo en vwo en minder op de lespraktijk van het (v)mbo. Dit heeft de discussie gestart over de wenselijkheid om voor leraren in het vmbo en mbo specifieke opleidingen te organiseren. De veronderstelling is dat binnen een aparte opleiding voor het vmbo en mbo leraren beter worden voorbereid op de specifieke lescontext in deze onderwijssectoren. Op deze manier wordt de praktijkschok voor de beginnende leraren in het vmbo en mbo mogelijk verkleind. De meningen over een dergelijke opsplitsing van opleidingen verschillen in beleidsdocumenten echter aanzienlijk (HBO-raad, 2006; Landelijke Platform Beroepen in het Onderwijs, 2010; Onderwijsraad, 2009). In het kader van een advies van de Onderwijsraad over deze problematiek werd een onderzoek uitgevoerd (Van der Rijst, Nedermeijer & Van Duijn, 2011). Aangezien systematische studies naar de aansluiting tussen de tweedegraads lerarenopleidingen en de onderwijspraktijk in het (v)mbo schaars zijn, bestuderen we in deze studie de ervaringen van de huidige vmbo- en mbo-leraren met de aansluiting van de opleiding van de beroepspraktijk.

De context van het vmbo en mbo

Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, meestal afgekort tot vmbo, is een van de vormen van voortgezet onderwijs in Nederland. Het onderwijs is vakgericht en in het algemeen traditioneler ingericht dan het onderwijs op het mbo. Van alle scholieren in het voortgezet onderwijs in Nederland zit meer dan zestig procent op het vmbo. De Vlaamse pendant van het vmbo is het beroepssecundair onderwijs. Het vmbo biedt vier leerwegen die toeleiden naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), namelijk basisberoepsgerichte leerweg, kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg en theoretische leerweg. De leerwegen binnen het vmbo verschillen vooral in de mate waarin de praktijk een plaats heeft in het onderwijs. Verder is het vmbo onderverdeeld in sectoren, namelijk economie, techniek, zorg en welzijn, landbouw. Het vmbo sluit aan op de basisschool en biedt leerlingen algemeen onderwijs met een praktijkcomponent.

Leerlingen uit het vmbo kunnen doorleren in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Mbo-opleidingen worden gegeven op vier verschillende niveaus van assistent tot gespecialiseerd beroepsbeoefenaar. De meeste mbo-opleidingen zoals bouw, techniek, zorg, sociale beroepen, economische beroepen worden gegeven op regionale opleidingscentra. Daarnaast verzorgen vakinstellingen mbo-opleidingen in een bepaalde branche (bijvoorbeeld grafische vormgeving). De inhoud van de opleidingen is landelijk bepaald (in eindtermen of in competenties), maar iedere onderwijsinstelling bepaalt zelf hoe deze wordt geëxamineerd.

Lesgeven in het vmbo of mbo is anders dan in het algemeen vormend voortgezet onderwijs (havo en vwo). Enkele verschillen die betrekking hebben op de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk worden kort toegelicht:

- ▶ Ten eerste heeft de leerlingenpopulatie in het (v)mbo duidelijk andere kenmerken dan in het algemeen voortgezet onderwijs. Zo is de behoefte aan structuur en instructie groot, leren vmbo- en mbo-leerlingen door te doen, en zijn er zowel in het vmbo als in het mbo relatief veel leerlingen met concentratieproblemen (Groeneveld, Benschop & Olvers, 2010). Mede daardoor is de leraar relatief veel tijd kwijt met orde houden in de klas. Het ontwikkelen van maatwerkprogramma's voor individuele leerlingen vraagt om specifieke pedagogische en didactische kwaliteiten, zoals coaching en begeleiding (Onstenk, 1997). Naast het aansprekend maken van het onderwijs voor praktisch ingestelde leerlingen, moet de leraar in het (v)mbo tevens problemen van zorgleerlingen kunnen signaleren en daarmee kunnen omgaan. Hierbij moet worden aangetekend dat er niet altijd gesproken kan worden van de kenmerken van de vmbo-leerling of mbo-leerling. De leerlingen in de theoretische leerweg bijvoorbeeld zullen vaker meer gemeen hebben met havo- en vwo-leerlingen dan met vmbo-leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg. Leerlingen in vmbo of mbo kunnen dus van elkaar verschillen, al was het maar door de verschillende leerwegen en opleidingsniveaus.
- ▶ Ten tweede is de beroepsgerichtheid in het vmbo en mbo een groot verschil met het algemeen voortgezet onderwijs. De leraar moet in staat zijn als lesgever en begeleider te functioneren in het praktijkgericht en geïntegreerd onderwijs. Om praktijkgericht les te kunnen geven, moeten leraren weten wat er in de praktijk speelt en hoe de werkprocessen in elkaar zitten (Den Boer & Ter Wee, 2002). Deze praktijkkennis is vooral van belang bij het begeleiden van leerlingen tijdens de stages in leerbedrijven.

- ▶ Ten derde wordt in het vmbo en het mbo aandacht besteed aan de loopbaanontwikkeling van leerlingen. De leerling houdt zich bezig met vragen als: waar sta ik, waar moet ik heen en hoe kom ik daar. De leraar die betrokken is bij de loopbaanbegeleiding moet in staat zijn deze leerprocessen te begeleiden (Mittendorff, Jochems, Meijers & Den Brok, 2008; Studulski & Van Schoonhoven, 2011).
- ▶ Tot slot kenmerkt vooral het mbo zich door competentiegericht onderwijs en het werken met kwalificatiedossiers. Leerlingen in het mbo leren beroepsmatig handelen door het ontwikkelen van beroepsgerichte competenties. De leraar moet in staat zijn om een leeromgeving te ontwerpen die daaraan tegemoet komt en bekwaam zijn in de toepassing van bijbehorende didactische methoden, zoals probleemgestuurd onderwijs en praktijk-simulaties, om effectieve leerprocessen bij leerlingen te stimuleren (Koopman, 2010).

De aansluiting tussen opleiding en beroepspraktijk en de mogelijke praktijkschok

Beginnende leraren kunnen een praktijkschok ervaren wanneer zij zelfstandig les gaan geven na de opleiding (Darling-Hammond, Hammerness, Grossman, Rust & Shulman, 2005). Een dergelijke praktijkschok kan de beginnende leraren vervreemden van de theorie die in de opleiding is onderwezen (Van Tartwijk, Van Veen & Vermunt, 2012). Een manier om beginnende leraren voor te bereiden op de actuele onderwijspraktijk is door de theorie, onderwezen in de opleiding, expliciet te integreren in de praktijk. Dit kan bijvoorbeeld door het analyseren van eigen praktijkervaringen, waarbij verschillende niveaus van reflectie gebruikt worden. Hiermee wordt het leren van leraren in de praktijk gesitueerd, waardoor het meer relevant wordt en beter aansluit op de toekomstige onderwijspraktijk (Borko, Jacobs & Koellner, 2010; Desimone, 2009; Van Veen, Zwart, Meirink & Verloop, 2010). Daarnaast kan de praktijkschok gematigd worden door beginnende leraren te begeleiden in de eerste stappen in de lespraktijk (Kessels, 2010). In de laatste jaren zijn initiatieven ontstaan om het opleiden van leraren in te bedden in de praktijk zoals 'samen opleiden' om de ervaring van een praktijkschok te verminderen (Bergen, Melief, Beijaard, Buitink, Meijer & Van Veen, 2009).

Onderzoeksvragen

Het doel van deze studie is om het inzicht in de beleving van leraren met betrekking tot de aansluiting van de opleiding op de onderwijspraktijk te vergroten, om zo adviezen te kunnen geven over het verminderen van een praktijkschok bij beginnende leraren. Daarom staat de volgende onderzoeksvraag centraal in deze studie: *In welke mate worden aanstaande vmbo- en mbo-leraren adequaat voorbereid op hun taken in de onderwijspraktijk in het vmbo en mbo?*

Methode van onderzoek

Aan een selectie uit het Flitspanel van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK, 'Flitspanelonderzoek kwalificatie leraren (v)mbo 2011') van beginnende en ervaren leraren vmbo en mbo (n=2311; responsratio 49%) is een digitale vragenlijst voorgelegd. De vragenlijst is voorgelegd aan alle deelnemers van het Flitspanel die lesgeven op het vmbo of mbo. In deze vragenlijst werd gevraagd om de knelpunten aan te geven die de leraren ervaren hebben tussen de gevolgde opleiding en de actuele onderwijspraktijk. Tevens werden er interviews gehouden met enkele leraren met als doel een meer gedetailleerd beeld te krijgen van hoe zij tegen hun opleiding aankijken.

Steekproef

Van de respondenten werkt 52% in het mbo en 48% in het vmbo. Het grootste deel van de respondenten (85%) is langer dan 5 jaar werkzaam in het vmbo of mbo. De gemiddelde leeftijd is 49,6 jaar (sd: 9,3) en 60% is man. De aanstellingsomvang bedraagt gemiddeld 33,7 uur (sd: 7,8). In veel gevallen geven de vmbo-leraren uit de steekproef les binnen meer dan één leerweg. Wanneer uitgesplitst wordt naar leraren die in de theoretische leerweg werkzaam zijn versus de overige vmbo-leraren, blijkt dat ruim 30% van het totaal aantal vmbo-leraren zowel in de theoretische leerweg als in een van de andere leerwegen onderwijs verzorgt. Een deel (32%) is uitsluitend in de theoretische leerweg werkzaam, de overigen (38%) zijn in de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte of gemengde leerweg werkzaam. Veel mbo-leraren geven onderwijs binnen meer dan één mbo-niveau. Van de mbo-leraren in de steekproef is niet minder dan 80% werkzaam op mbo-4-niveau. Tabel 1 geeft een overzicht van de opleidingstrajecten van de respondenten uitgesplitst naar onderwijstype en ervaringsjaren in het onderwijs.

Tabel 1

Percentages van de opleidingstrajecten van de respondenten naar onderwijstype en ervaringsjaren in het onderwijs

	Totale steekproef		Minder dan 5 jaar ervaring		Meer dan 5 jaar ervaring	
	vmbo	mbo	vmbo	mbo	vmbo	mbo
2de graads lerarenopleiding in algemeen vormende vakken (voltijds)	11,3	4,9	1,2	0,4	10,0	4,5
2de graads lerarenopleiding in algemeen vormende vakken (dual)	6,2	2,5	1,2	0,4	5,0	2,1
Pabo (bevoegdheid leraar basis-onderwijs)	5,4	2,4	0,9	0,3	4,5	2,1
1ste graads lerarenopleiding	5,2	4,6	1,1	0,4	4,1	4,2
2de graads lerarenopleiding in beroepsgerichte vakken (dual)	4,8	10,9	0,4	1,2	4,4	9,7
Zij-instromer opgeleid via een verkorte 2de graads lerarenopleiding	3,7	2,3	1,1	0,8	2,6	1,5
2de graads lerarenopleiding in beroepsgerichte vakken (voltijds)	3,2	5,8	0,4	0,5	2,7	5,3
HBO-kopopleiding (dual)	0,8	1,5	0,3	0,0	0,6	1,5
Zij-instromer via het getuigschrift pedagogisch-didactische scholing	0,4	8,2	0,1	1,8	0,3	6,4
Anders*	7,4	8,5	1,0	1,1	6,4	7,4
Percentage van totale steekproef	48,4	51,6	7,8	6,9	40,5	44,8

De elektronische vragenlijst

De elektronische vragenlijst bestond uit zowel gesloten vragen als open vragen over de aansluiting van de lerarenopleiding op de beroepspraktijk. Zo werd er bijvoorbeeld aan de respondenten gevraagd: 'In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling? Terugkijkend, heb ik voor mijn werk als leraar veel gehad aan mijn opleiding(traject).' Daarnaast werd in gesloten

vragen aan de respondenten gevraagd om een waardering te geven op een vijfpuntsschaal voor de mate van aandacht die in de opleiding gegeven werd aan de zeven leraarbekwaamheden (SBL competenties). Zo werd er gevraagd te reageren op de stelling: *'Ik vind dat er in mijn opleiding voldoende aandacht was voor het lesgeven in het mbo en vmbo wat betreft het combineren van vakinhoud en beroepspraktijk'*. Daarnaast werden enkele achtergrondgegevens gevraagd, zoals onderwijservaring, leerwegen en niveaus van de huidige onderwijsstaak en de verwerving van de onderwijsbevoegdheid. Tevens is aan alle respondenten in afzonderlijke open vragen gevraagd om opleidingselementen te benoemen waarop de kwaliteit van de opleiding verbeterd zou kunnen worden. Bijvoorbeeld in de vraag: *'Noem drie punten waarop naar uw mening de kwaliteit van de door u gevolgde opleiding(straject) verbeterd moet worden?'* De complete vragenlijst is in te zien in Van der Rijst, Nedermeijer & Van Duijn (2011).

Resultaten uit de vragenlijststudie

Een belangrijke vraag aan de leraren gesteld is of datgene wat men in het eigen onderwijstraject leerde goed aansloot op de onderwijspraktijk waarin men nu werkt. Ongeveer de helft van de leraren geeft aan dat de opleiding goed aansluit op de onderwijspraktijk in vmbo en mbo.

Leraren die in het mbo werken, denken hierover hetzelfde als leraren uit het vmbo. Leraren met minder dan 5 jaar ervaring in het (v)mbo, oordelen positiever over de aansluiting dan de leraren met meer dan 5 jaar ervaring ($\text{Chi}^2 = 14,304$; $\text{df} = 1$; $p = .000$). Van de jongere groep leraren oordeelt ongeveer 60% positief over de aansluiting tussen de opleiding en de onderwijspraktijk.

Op de vraag wat ze gehad hebben aan hun opleidingstraject, antwoorden mbo-leraren en vmbo-leraren gelijkloidend. Ongeveer de helft van de leraren zegt voor het werk als leraar veel gehad te hebben aan de opleiding. Daarnaast is er nog een relatief groot aantal respondenten dat daarbij kiest voor het neutrale midden van de vijfpuntsschaal. Beginnende leraren en meer ervaren leraren verschillen in dit opzicht niet significant van elkaar. Daarnaast is aan leraren gevraagd of, naar hun mening, tijdens de opleiding voldoende aandacht was voor het lesgeven in het mbo en vmbo. Hierbij werd een zevental aspecten gegeven. Men kon voor ieder aspect antwoorden op een vijfpuntsschaal (zeer onvoldoende tot zeer voldoende). In Tabel 2 zijn voor de zeven aspecten de gemiddelde scores weergegeven.

Leraren met minder dan 5 jaar onderwijservaring, met een betrekkelijk recente opleiding in een van de bovenstaande opleidingstrajecten ($n=226$), zijn duidelijk positiever over de aansluiting tussen opleiding en de dagelijkse praktijk. Voor deze groep leraren geeft de Chi^2 toets geen significante verschillen tussen de opleidingen. Over de hele linie is de groep beginnende leraren aanmerkelijk positiever over de aansluiting. De zij-instromers zijn daarbij het meest positief.

Voor de leraren met meer dan 5 jaar onderwijservaring ($n=1287$) worden wel significante verschillen gevonden tussen opleidingen ($\text{Chi}^2 = 41,560$; $\text{df} = 6$; $p = .000$). Voor deze groep ligt de opleiding al weer langer in het verleden en verschilt waarschijnlijk ook van de wijze waarop de opleiding nu vormgegeven wordt.

Over het geheel genomen komen die gemiddelde scores niet of nauwelijks boven de 3,0 uit. Daarmee geeft men te kennen dat de opleiding op die aspecten te wensen over liet. Het percentage vmbo-leraren dat op deze aspecten (zeer) onvoldoende aankruist varieert tussen 39% en 73%. Bij de mbo-leraren ligt dat tussen 32% en 58%. Met betrekking tot enkele aspecten zijn beginnende leraren en mbo-leraren iets positiever gestemd. De significante verschillen zijn in Tabel 2 weergegeven.

Leraren waarden de aansluiting van hun lerarenopleiding en de onderwijspraktijk waarin ze werkzaam zijn verschillend (Tabel 3). Dit blijkt afhankelijk van de opleiding die ze gevolgd hebben ($\chi^2 = 40,151$; $df=6$; $p=.000$). Leraren met een tweedegraadsopleiding in algemeen vormende vakken (zowel voltijds als duaal) geven verhoudingsgewijs vaker aan dat de opleiding niet aansluit op de praktijk. Zij-instromers en leraren die een kopopleiding volgden zeiden vaker dat aansluiting van de opleiding op de onderwijspraktijk goed was. Het meest positief is

Tabel 2

Gemiddelde waardering voor de mate van aandacht voor zeven aspecten van het leraarschap

	Beginnend of ervaren		
	< 5 jaar ervaring	> 5 jaar ervaring	totaal
1. Het combineren van vakinhoud en beroepspraktijk	2,96	2,93	2,94
2. Het werken met competentiegericht onderwijs	3,06*	2,27	2,38
3. Het meewerken aan opdrachten voor de stage	2,91*	2,69	2,73
4. De specifieke kenmerken van de leerlingen waarmee ik nu werk	2,78	2,65	2,67
5. Het orde houden in de klas	3,01	3,00	3,00
6. Het werken in een lerarenteam	3,00*	2,82	2,85
7. Het samenwerken met mensen uit het bedrijfsleven	2,28	2,22	2,23
	Onderwijstype		
	vmbo	mbo	totaal
1. Het combineren van vakinhoud en beroepspraktijk	2,83	3,04*	2,94
2. Het werken met competentiegericht onderwijs	2,38	2,38	2,38
3. Het meewerken aan opdrachten voor de stage	2,71	2,74	2,73
4. De specifieke kenmerken van de leerlingen waarmee ik nu werk	2,54	2,79*	2,67
5. Het orde houden in de klas	2,94	3,06*	3,00
6. Het werken in een lerarenteam	2,78	2,91*	2,85
7. Het samenwerken met mensen uit het bedrijfsleven	2,02	2,43*	2,23

* $p = < .01$

Tabel 3

Percentage van de respondenten die de opleiding en praktijk wel of niet op elkaar vond aansluiten

	Ja	Nee
2de graadslerarenopleiding algemeen vormende vakken (dual)	46,5	53,5
2de graadslerarenopleiding algemeen vormende vakken (voltijds)	46,0	54,0
2de graadslerarenopleiding beroepsgerichte vakken (dual)	56,0	44,0
2de graadslerarenopleiding beroepsgerichte vakken (voltijds)	52,5	47,5
Zij-instromer (verkorte 2de graadslerarenopleiding)	63,0	37,0
Zij-instromer (pedagogisch-didactische scholing)	70,3	29,7
HBO-kopopleiding (dual)	57,4	42,6

$\chi^2 = 40,151$; $df=6$; $p=.000$

de groep zij-instromers via het getuigschrift pedagogisch-didactische scholing. Zeventig procent van deze leraren (n=195) geeft te kennen dat de aansluiting goed was. In Tabel 3 zijn leraren met een Pabo-opleiding, een eerstegraadsopleiding alsmede de categorie 'anders' niet meegenomen, omdat niet verwacht mag worden dat die opleidingen zich direct richten op de aansluiting op de onderwijspraktijk in het vmbo en mbo. Het onderwijstype waarin men werkzaam is, speelt een rol bij de waardering voor de aansluiting. Wanneer naast het onderwijstype ook de mate van ervaring in beschouwing genomen wordt, blijkt dat alleen de groep ervaren mbo-leraren significant verschillend oordeelt. Deze groep is vooral positief over de aansluiting van de opleiding voor het getuigschrift pedagogisch-didactische scholing voor zij-instromers.

Kwalitatieve resultaten uit het vragenlijst

Een groot aantal leraren (n=1116; 48,3%) geeft aan dat de opleiding niet goed aansloot op de onderwijspraktijk. Om te inventariseren welke problemen leraren ervaren is aan alle respondenten gevraagd om de ervaren zwakke kenmerken van de opleiding te noteren. In Tabel 4 worden de meest beschreven zwakke punten weergegeven en worden enkele voorbeelden gegeven van uitspraken van leraren. De meest genoemde kenmerken waren gerelateerd aan de categorieën: 'de praktijk is anders', 'leer- en gedragsproblemen van leerlingen' en 'klassen-

Tabel 4

Beschrijving, ondersteund met een voorbeeld fragment, van de zes meest beschreven categorieën bij de open vraag in de vragenlijst

Categorieën (frequentie in %)	Beschrijving	Voorbeeld fragment
Praktijkschok (22%)	Leraren geven aan dat de onderwijspraktijk na hun opleiding wezenlijk anders is dan ze tijdens de opleiding hebben ervaren, vaak ondanks de stages die de leraren hebben gelopen.	"De praktijk van het onderwijs was volkomen anders dan de voorbereiding op de Lerarenopleiding. Er was geen sprake van aansluiting vanuit de vakdidactiek en pedagogie."
Leer- en gedragsproblemen leerlingen (13%)	Om wat voor soort leerlingen gaat het in de onderwijsvorm en wat zijn generieke kenmerken waar een leraar op moet letten.	"Aandacht voor zorgleerlingen en hun positie in de klas. Zeker als er meerdere zijn."
Klassenmanagement en orde (11%)	Groepsdynamiek in de klas en handhaven van de orde.	"Hoe om te gaan met problemen binnen de klas. Dus klassenmanagement voor VMBO."
Kenmerken van de leerlingenpopulatie (10%)	Om wat voor soort leerlingen gaat het in de onderwijsvorm en wat zijn generieke kenmerken waar een leraar op moet letten.	"Beter kijken naar het niveau/karakters van de leerlingen op het moment van starten."
Vakinhoud en vakdidactiek (9%)	Aspecten die te maken hebben met de inhoud van het vak en de relatie met de didactiek en werkvormen die in de klas gebruikt worden.	"Vakinhoud combineren met toegepaste didactiek"
Praktijkervaring en stage (7%)	Leraren die tijdens hun lerarenopleiding stage lopen bij een school. Onderwerpen die hierbij komen kijken zijn o.a., begeleiding van de 'begeleider op school' en relatie met instituutsbijeenvkomsten.	"Stage lopen bij een bedrijf waar ook de leerlingen naar toe gaan."

management en orde'. Beginnende leraren wijken in de aangegeven rangorde van problemen niet sterk af van de ervaren leraren. 'Klassenmanagement en orde' wordt relatief vaker genoemd door beginnende leraren en komt daarbij in de rangorde te staan boven 'leer- en gedragsproblemen'. Evenwel blijken ook bij ervaren leraren beide categorieën hoog in de rangorde te staan.

De praktijk is anders

Leraren vinden vaak dat de praktijk zoals die wordt beleefd tijdens de opleiding niet overeenkomt met de realiteit van vmbo en mbo. Illustratief voor een dergelijke beleving van de praktijkschok zijn de onderstaande fragmenten van opmerkingen van leraren uit het vmbo en mbo (tussen haakjes onderwijstype en aantal jaren ervaring):

"De onderwijspraktijk is heel anders en wordt steeds zakelijker; [...] terwijl de opleiding zeer theoretisch was, maar wel goed, maar orde en aanpassing van de lesstof aan een zwarte school in een grote stad is echt iets anders en heel zwaar." (vmbo; > 5 jaar)

Alhoewel sommige leraren van mening zijn dat verbreding en verdieping in de opleidingen belangrijk zijn, geven andere leraren ook aan dat verbreding en verdieping in theoretische zin ten koste kan gaan van de relevantie voor de beroepspraktijk:

"De praktijk van het lesgeven is echt anders dan de theoretische lessen van de lerarenopleiding. Te weinig praktische tips voor orde houden, omgaan met individuele leer- en gedragsproblemen, omgaan met beperkingen van onze organisatie." (mbo; > 5 jaar).

In de opleidingen zal gezocht moeten worden naar een balans tussen het aanbieden van verdieping en verbreding in theoretische zin en de aansluiting op de actuele onderwijspraktijk. Zo kan er bijvoorbeeld gezocht worden naar welke theoretische kennis van belang is voor de huidige onderwijspraktijk en de leerlingenpopulatie waarmee de leraren in aanraking zullen komen. In onderstaand citaat spreekt een leraar over de 'echte' didactiek, pedagogiek en agogiek:

"Het curriculum van de lerarenopleiding bevat veel algemene kennis die zeker van pas komt als leraar. Dat geldt zeker voor achttienjarige scholieren die net hun middelbare school hebben afgerond. Jammer dat de 'echte' didactiek, pedagogiek/ agogiek niet uitgebreid aan bod komt." (vmbo; < 5 jaar)

Leer- en gedragsproblemen leerlingen

Veel leraren geven aan dat de specifieke kenmerken van de leerlingenpopulatie van het vmbo en mbo wezenlijk anders zijn dan van de leerlingenpopulatie van het basisonderwijs of van het vwo/havo. Om aan te kunnen sluiten op de voorkennis en intrinsieke motivatie van de leerlingen in het vmbo en mbo is kennis van hun belevingswereld belangrijk. Het volgende citaat geeft dit kernachtig weer:

"De praktijk van alledag is anders vanwege de doelgroep. Tijdens de opleiding wordt er uitgegaan van een statisch iets met een gemiddeld niveau leerling in de klas. De realiteit is anders." (mbo; < 5 jaar)

Problemen die door de specifieke kenmerken van de leerlingenpopulatie in het vmbo en mbo ontstaan hebben vaak te maken met klassenmanagement en het houden van orde in de klas.

Leraren kunnen door de andere omgangsvormen het gevoel krijgen dat ze voornamelijk de rol van 'politieagent' of 'opvoeder' krijgen:

"De leerstof behandeld tijdens mijn opleiding richt zich qua niveau vooral op havo/vwo. Op het vmbo ben je veel meer thematisch bezig en meer aan het opvoeden dan aan het doceren." (vmbo; < 5 jaar)

Klassenmanagement en orde

Klassenmanagement en orde zijn zaken die bij iedere lerarenopleiding aan bod komen. Toch blijft dit vaak een punt van zorg tijdens de eerste jaren als leraar in het onderwijs. Dit geldt in het bijzonder voor leraren werkzaam in het vmbo en mbo. Het aantal leerlingen met leer- en gedragsproblemen ligt in deze onderwijstypen vaak wat hoger, waardoor kleine ordeverstoringen in de klas kunnen uitgroeien tot aanzienlijke problemen als deze niet tijdig door de leraar herkend worden en onschadelijk gemaakt worden. In onderstaand citaat geeft een vmbo-leraar weer dat soms klassenmanagement belangrijker is dan de vakinhoud:

"Naar mijn idee is het houden van orde en het aangaan van een relatie met de leerling belangrijker dan de vakinhoud. De opleiding is echter voor 95% gericht op vakinhoud [...]. Zeker in het begin van het lesgeven heb ik vooral al het andere gemist, met vakinhoud red je het meestal wel, maar het werken met een klas pubers dat lukt vaak niet zomaar." (vmbo; < 5 jaar)

Beginnende leraren in het onderwijs zijn gebaat bij kundige begeleiding op de werkplek. Dit geldt misschien nog wel meer voor beginnende leraren in het vmbo en mbo. Veel additionele leraartaken, zoals communicatie met ouders, bedrijfsleven en collega's, maar ook het omgaan met leer- en gedragsproblemen kunnen beginnende leraren soms het gevoel geven een 'duizendpoot' te moeten zijn:

"Als beginnend leraar word je vaak voor meerdere taken ingezet waarbij ondersteuning en faciliteiten ontbreken. Dit maakt het heel zwaar. Bij alle banen in het bedrijfsleven werd ik beter ingewerkt en begeleid dan in het onderwijs. Beginnende leraren krijgen vaak de moeilijkste taken. Bovendien worden ze vaak schandalig slecht gewaardeerd." (mbo; > 5 jaar)

Conclusie en discussie

Uit de vragenlijststudie bleek dat de helft van de leraren ontevreden is over de aansluiting van de opleidingsroute op de lespraktijk in het vmbo en mbo. Zij vinden met name dat in de lerarenopleiding onvoldoende aandacht was voor wat zij nodig bleken te hebben in de onderwijspraktijk. Leraren met minder ervaring in het (v)mbo onderwijs, oordelen positiever over de aansluiting dan de leraren met meer onderwijservaring. De groep beginnende leraren oordeelt het meest positief over de voltijd opleiding tweedegraads beroepsgerichte vakken, het zij-instroomtraject en de hbo-kopopleiding en het meest negatief over de duale opleidingsvariant van beroepsgerichte vakken en de initiële opleiding voor algemene vakken.

Voor de karakteristieke aspecten van het vmbo en mbo, zoals samenwerken met het bedrijfsleven en kenmerken van leerlingen blijkt de waardering voor de lerarenopleiding niet positief te zijn (zie Tabel 2). Het minst positief zijn de leraren over het samenwerken met de mensen uit het bedrijfsleven en het werken met competentiegericht onderwijs. Dit geldt het meest voor de leraren die de lerarenopleiding in algemene vakken hebben gevolgd. In het algemeen blijken beginnende leraren iets positiever over de aansluiting van de opleiding op de onderwijspraktijk.

De meeste aansluitingsproblemen die door leraren worden genoemd kunnen worden ingedeeld in drie categorieën 1) de praktijkschok, ofwel de praktijk is anders dan beleefd werd in de opleiding; 2) meer aandacht voor de leer- en gedragsproblemen van leerlingen; en 3) meer aandacht voor klassenmanagement en orde.

Voor leraren met meer dan 5 jaar ervaring is het relatief lang geleden dat ze de opleiding hebben afgerond. Het beeld dat deze leraren hebben van de aansluiting tussen opleiding en praktijk is gekleurd door de ervaringen die ze in latere jaren hebben gehad. De minder positieve perceptie van de aansluiting door ervaren leraren is daarom niet direct te relateren aan een mindere kwaliteit van de opleidingen in het verleden. We kunnen dan ook niet uit deze studie concluderen dat opleidingen beter zijn geworden, wel dat jonge leraren die net van de opleiding afkomen vaak meer positief zijn over de aansluiting met de onderwijspraktijk. Daartegenover staat dat jonge leraren mogelijk een minder compleet beeld hebben van de onderwijspraktijk in tegenstelling tot meer ervaren leraren. Verder geeft deze studie geen resultaten over de specifieke opleidingen. Deze opleidingen worden niet met elkaar vergeleken. Wel geeft deze studie inzicht in welke opleidingen gevolgd werden door docenten die werken in het vmbo en mbo. Vervolgonderzoek zou zich niet alleen kunnen richten op gevolgde lerarenopleidingen, maar op de specifieke niveaus in het onderwijs waar de leraren komen te werken. Zo kan bijvoorbeeld onderzoek gedaan worden naar verschillen en overeenkomsten tussen het werk als leraar in de onderbouw havo/vwo en bovenbouw havo/vwo.

Implicaties voor de praktijk: mogelijke verbeteringen

Ongeveer de helft van de leraren bleek ontevreden over de aansluiting van de opleidingsroute op de lespraktijk in het vmbo en mbo. Zowel de lerarenopleidingen als de onderwijspraktijk kunnen iets doen om de aansluiting te verbeteren.

Ten eerste kunnen de opleidingen aangepast worden door de praktijk van het vmbo en mbo een stevigere plek in de opleiding te geven. Uit dit onderzoek is gebleken dat in de opleidingen vooral meer aandacht nodig is voor leer- en gedragsproblemen van leerlingen en meer aandacht voor klassenmanagement en orde. Deze aandachtspunten kunnen binnen een specialisatie of uitstroomprofiel een plek krijgen. Bij een nadere uitwerking van de inhoud van de opleiding kunnen de aandachtspunten ook verwerkt worden in het onderwijsprogramma van de eerste jaren van de lerarenopleiding. Een brede opleiding, ook gericht op de lescontext in het vmbo en mbo, is niet alleen noodzakelijk voor een goede aansluiting tussen opleiding en lespraktijk, maar ook belangrijk voor de aantrekkingskracht van het uitstroomprofiel vmbo en mbo. Wanneer studenten eerder en beter kennismaken met het lesgeven op het vmbo of het mbo, kunnen ze een weloverwogen keuze maken. Dit kan de profielen vmbo en mbo aantrekkelijker maken. Bovendien kan er bekeken worden in hoeverre het leren van aankomende leraren binnen de opleiding gesitueerd wordt in de praktijk. Dit kan een belangrijke bijdrage leveren aan het verminderen van de praktijkschok (Borko, Jacobs, & Koeller, 2010; Desimone, 2009; Van Veen, Zwart, Meirink, & Verloop, 2010).

Ten tweede kunnen aanpassingen binnen de school gemaakt worden om de aansluiting tussen opleiding en lespraktijk te verbeteren. Dit kan door beginnende leraren te begeleiden in de eerste stappen in de lespraktijk. Door beginnende leraren niet onmiddellijk in het diepe te gooien, maar geleidelijk meer taken en verantwoordelijkheid te geven, kan de ervaring van een

praktijkschok verminderd worden (Kessels, 2010). Een dergelijke begeleiding van beginnende leraren is de verantwoordelijkheid van zowel de lerarenopleidingen als van de scholen.

Referenties

- Bergen, T.C.M., Melief, K., Beijaard, D., Buitink, J., Meijer, P.C., & Van Veen, K. (Eds.) (2009). *Perspectieven op samen leraren opleiden*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant.
- Borko, H., Jacobs, J., & Koellner, K. (2010). Contemporary approaches to teacher professional development. In E. Baker, P. Peterson and B. McGaw (Eds.), *International Encyclopaedia of Education*, 3rd Edition (deel 7, pp. 548-555). Oxford: Elsevier Scientific Publishers.
- Brouwer, C.N., & Korthagen, F. (2005). Can teacher education make a difference? *American Educational Research Journal*, 42(1), 153-224.
- Den Boer, P., & Ter Wee, E. (2002). *Met twee benen in de praktijk. Het belang van beroepspraktijkkennis van leraren in het agrarisch beroeps onderwijs*. Wageningen: Stoas.
- Groeneveld, J.M., Benschop, M., & Olvers, D. (2010). *Kenmerkend vmbo, mbo, havo, en vwo*. Hilversum: Hiteq.
- HBO-raad (2006). *Bestuurscharter Lerarenopleidingen*. Den Haag.
- Kessels, C. (2010). *The influence of induction programs on beginning teachers well-being and professional development*. Academisch proefschrift. Leiden: Universiteit Leiden/ICLON.
- Koopman, C. (2010). *Students' goal orientations, information processing strategies and knowledge development in competence-based prevocational secondary vocational education*. Eindhoven: Eindhoven School of Education.
- Korthagen, F.A.J., Kessels, J., Koster, B., Lagerwerf, B., & Wubbels, T. (2001). *Linking theory and practice: The pedagogy of realistic teacher education*. Mahwah, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- Landelijke Platform Beroepen in het Onderwijs (2010). *Bekwaamheidseisen in de lerarenopleiding. Referentiekader voor curriculum en toetsing*. Utrecht: Landelijke Platform Beroepen in het Onderwijs.
- Mittendorff, K., Jochems, W., Meijers, F., & Den Brok, P. (2008). Differences and similarities in the use of the portfolio and personal development plan for career guidance in various vocational schools in The Netherlands. *Journal of Vocational Education and Training*, 60(1), 75-91.
- Studulski, F., & Van Schoonhoven, R. (2011). *Beroep op het vmbo. Over de leerling en zijn onderwijsloopbaan*. Amsterdam: SWP.
- Onderwijsraad (2009). *Ontwikkelingsrichtingen voor het middelbaar beroeps onderwijs*. Den Haag.
- Onstenk, J. (1997). *Lerend leren werken. Brede vakbekwaamheid en de integratie van leren, werken en innoveren*. Delft: Eduron.
- Van der Rijst, R. M., Nedermeijer, J., & Van Duijn, G. (2011). *Hoe goed leiden wij (v)mbo leraren op? Aansluiting van opleiding op de actuele onderwijspraktijk*. ICLON Rapportnummer 206. Leiden: Universiteit Leiden/ ICLON.
- Van Tartwijk, J., Van Veen, K., & Vermunt, J. (2012). *Wat is er bekend over de effectiviteit van opleidingsprincipes en –methodieken?* Achterhaald op 8 januari 2013 van <http://www.kennisbasislerarenopleiders.nl/documents/TartwijkVermunt.pdf>
- Van Veen, K., Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren: een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*. Leiden: ICLON/Expertisecentrum Leren van Leraren.

